

Костянтин Василь Острозький та Гальшка Острозька в Острозькій академії, 1581 рік

Дем'ян — чудова слухняна дитина, гарно вчиться, усі завдання виконує, чемний. А от із цим якимсь лихом... Справжній бешкетник. Але ми вживемо заходів, він буде покараний, — і, кинувши на Северина нищівний погляд, прошипів: — Ану марш назад у стрій, я з тобою потім поквитаюся.

— Я знаю цих хлопців, — озвалася Гальшка. — Обох знаю, і Дем'яна і Северина. Не треба нікого карати, я вас прошу. Усі діти різні, до кожного потрібен свій вдумливий підхід... Ой... А це у вас хто такий маленький? — здивувалася княгиня, зауваживши зовсім невеличкого хлопчика. Який стояв збоку від учнів та дивився на неї широко розплющеними очима. — Невже у вас до школи навіть таких малят беруть?

— Це... Перепрошую... Не учень. Це мій син, ясновельможна пані. Удома залишити нема з ким, то я його на роботу беру. Він просто сидить у класі... І він же нікому не заважає, — запевняв ректор, але Гальшка його вже не слухала. Вона підійшла до хлопчика ближче і, присівши коло нього, спитала:

- А як тебе звати?
- Максим, — тихо відповів хлопчик
- Скільки ж тобі рочків?
- П'ять.
- Тобі подобається вчитися?
- Так.
- А чого ти вже навчився?

І тут хлопчик, з незвичною для такого віку серйозністю, заговорив якоюсь незрозумілою княгині мовою. І так упевнено й виразно, чого від такого малюка годі було й чекати. Здивована Гальшка підвела захоплений погляд на ректора.

— Це він вам грецькою віршика розповів. Максиме, ану розкажи ясновельможній пані віршика латиною. Того, що ми з тобою вчора вчили.

Хлопчик почав поволі промовляти латинські слова, декламував дуже старанно, але наприкінці строфи затнувся і... розплакався.

— Ну, не плач, Максимку, — розчулена Гальшка пригорнула до себе малюка і, витираючи йому сльози, промовила: — Ти великий молодець! І ми всі тобою дуже пишаємося.

— Це квантитативний вірш... — виправдовувався за сина батько. — Він його ще не дуже твердо засвоїв, там дактиль... — але князь

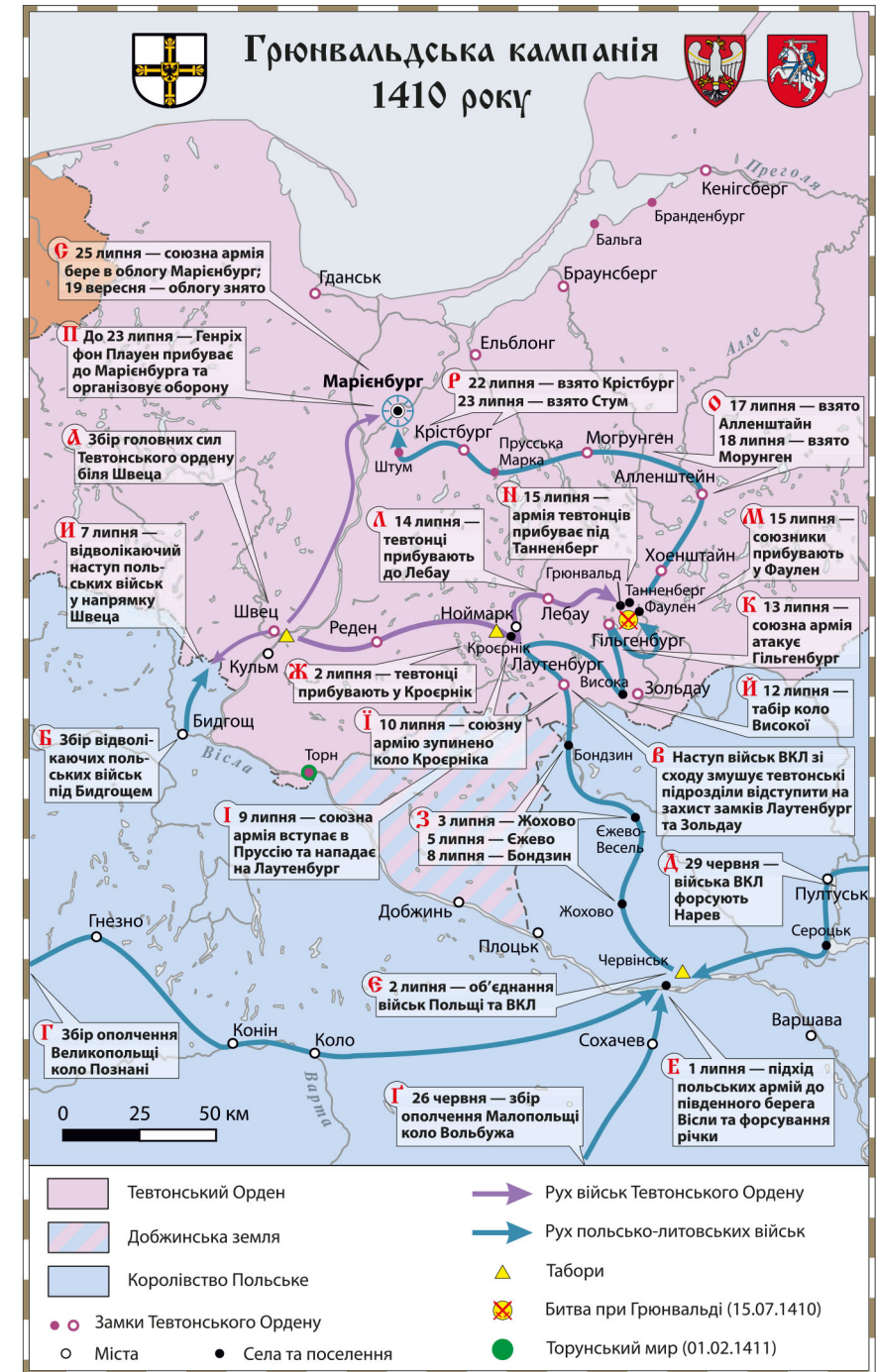

Назустріч їм, гостинно усміхаючись, вирушив grosмейстер Ульріх фон Юнгінген, який від самого початку прагнув чесної генеральної битви. І чекав від своїх супротивників такої самої лицарської поведінки. Однак Вітовт і Ягайло почали малодушно маневрувати, уникаючи зустрічі з головними силами тевтонців і даючи пізнішим історикам привід до запеклих дискусій: навіщо вони це чинили? Серед причин, які спонукали двоюрідних братів немилосердно ганяти свої армії зигзагами по неозорих просторах північної Польщі, найбільш притомною є така: Вітовт і Ягайло свідомо заплутували командування тевтонців, аби те розпорошило свої сили. Якщо це справді так, тоді їхній задум удався, бо на момент Грюнвальдської битви чимало тевтонців нудьгувало далеко від поля бою, на захисті нікому не потрібних фортець. А в Ульріха фон Юнгінгена у вирішальну мить під рукою виявилася лише частина всіх його сил.

Однак і в такому разі тевтонська армія була надзвичайно грізним суперником, тож Вітовт і Ягайло продовжили маневрувати, намагаючись непомітно наблизитися до Ульріха фон Юнгінгена ззаду. Тобто з тилу. Такі, не гідні лицарської честі, підлі маніпуляції двоюрідних братів швидко набридли тевтонському магістру, і він, точно розрахувавши курс руху ворожої армії, рішуче перепинив Ягайла та Вітовта на великому полі. Якраз у трикутнику між селами Людвігсдорф, Танненберг і Грюнвальд. Далі маневрувати польсько-литовському війську стало неможливо, довелося шикуватися для генеральної битви.

Місце для битви виявилось просто ідеальним — з трьох боків обрамлене лісами й підлісками, рівне, майже як футбольне поле, з пологими пагорбами, але без особливих ландшафтних складок, що давали би перевагу котрійсь зі сторін. Тобто для чесної битви важкоозброєних кавалеристів кращого місця годі було й шукати.

Польські й білоруські, а особливо російські автори часто змальовують Ульріха фон Юнгінгена як негідника, що не гребував підлими прийомами ведення війни. І, наприклад, першим прибувши на поле бою, буцімто наказав нишком викопати «вовчі ями» — замасковані пастки з гострими палями. Але це явний наклеп — тевтонський магістр ніколи не заплямував би своєї честі подібною неспортивною поведінкою. От Вітовт чи Ягайло — цілком могли. Однак і вони ніяких «вовчих ям» не копали, бо просто не встигли. Адже прибули під Грюнвальд уже після тевтонців і копати пастки на очах у вишикуваного тевтонського війська посоромилися. Принаймні польські археологи, які в 60-х роках XX століття проводили там розкопки, як не шукали, але жодних слідів «вовчих ям» на полі бою так і не знайшли. Отже Грюнвальдська битва, судячи з усього, і справді

Рух армій Великого князівства Литовського, Королівства Польського та Тевтонського ордену під час Грюнвальдської кампанії, 1410 рік. Карта складена за: Wikimedia, S. Bollmann — Dieter Zimmerling: *Der Deutsche Ritterorden*

Поразка при Грюнвальді вивела Тевтонський орден із числа домінантних у регіоні сил, хоча до його остаточного сходження з історичної арени одразу й не призвела. Через що польські автори досі бідкаються і з підозрою зиркають на Вітовта. А даремно.

Так, зовні може здатися, що Тевтонський орден після такої грандіозної поразки відбувся легким переляком. Бо за умовами **Торунського миру 1411 року** лише поступився Польщі Добжинською землею та відмовився на користь Литви від Жемайтії. Яку Вітовт із невимовною насолодою приєднав нарешті до ВКЛ. Але сам Орден зберігся, ще й утримав за собою Помор'я, за яке поляки, власне, і воювали.

Однак був у тому договорі ще один пункт, про який зазвичай згадують побіжно, без належної уваги, — Орден мав виплатити контрибуцію. От оця контрибуція, а точніше, німецька чесність із його сплати, Тевтонський орден, на думку низки уважних дослідників, зрештою і доконала.

Бо уважні дослідники озброїлися калькуляторами та поклали перед собою текст Торунського миру. І почали рахувати. Отже, сума контрибуції, яку мав після Грюнвальду сплатити Тевтонський орден, становила **100 тисяч кіп великих празьких грошей**. Коли мова заходить про ті сто тисяч, то всі польські історики, починаючи від Яна Длугоша, скрушно зітхають: «Мало...». Але що таке празький гріш? Це найякісніша у середньовічній Європі срібна монета, вагою понад 3 г. Що таке копа? Це — 60 грошей. Тобто мова йшла про 6 000 000 (шість мільйонів) великих празьких грошей. І якщо брати до уваги лише вагу, то тевтонці мали сплатити близько **20 тонн срібла** найвищої проби. А згадаймо, що це початок XV століття — золоті та срібні копальні у Європі вже майже спустошені і дорогоцінні метали у великій ціні. До того ж ішлося не просто про срібло, а про празький гріш, купівельна спроможність якого

була значно вищою за сучасну вартість цього дорогоцінного металу. І сума контрибуції, яку мав сплатити Орден, складала, наприклад, дохід короля Англії за 10 років трудів праведних.

Окрім контрибуції, Тевтонський орден зазнав інших фінансових збитків і, наприклад, зобов'язався терміново викупити всіх полонених лицарів і знатних найманців. Їх, може, було й не надто багато, але, сплачуючи десь по 30 кг срібла за кожного, тевтонці дуже швидко зіткнулися із таким невідомим їм доти явищем, як гострий дефіцит державного бюджету.

Чесно дотримуючись узятих на себе міжнародних зобов'язань, Орден був змушений піти на нечуване — на конфіскацію церковного золота у власних храмів. Але й цього виявилось замало, і тевтонці обклали свої міста додатковими податками. Бюргери платити не хотіли, обурювалися і повставали, повстання жорстко придушувалися, тобто вслід за військовою поразкою Тевтонський орден одразу з головою занурився у фінансово-економічну, а далі й соціально-політичну кризи. Викараскатися із яких тевтонці так уже ніколи й не зуміли.

Ще й Королівство Польське не залишало Орден у спокої й не раз здійснювало на тевтонців фіскально-каральні походи, аж поки справа не закінчилася у **1466 році другим Торунським миром**. Який серед іншого повернув Польщі Гданськ і Помор'я, а у віддаленій перспективі дав формальний привід до початку Другої світової війни. Адже якраз повернення Німеччині Гданська (Данцига) було однією з головних претензій Гітлера до Польщі. Яку поляки, звісно, відхилили, і 1 вересня 1939 року вермахт рушив відновлювати «історичну справедливість». Завершилася вся та історія обгорілим трупом Гітлера у дворі його берлінського бункеру, що має слугувати переконливим застереженням усім реваншистам та історичним ревізіоністам.

До речі, Тевтонський орден згодом відродився та існує й донині під назвою Німецький орден (Deutscher Orden). Але зараз це такий собі клуб симпатичних дідусів, які про реванш і не думають, а натомість опікуються лікарнями та санаторіями.

Але був у Торунському договорі 1411 року ще один пункт, про який узагалі майже не згадується. Між тим він якраз, можливо, і був найголовнішим, а саме: **Тевтонський орден відкривав свої кордони для вільної міжнародної торгівлі**. Це означало, що Польща та ВКЛ отримали можливість безпосередньої торгівлі з Північно-Західною Європою, зокрема із Ганзою. Отже, громадськість і бізнесові кола Польщі й ВКЛ мали почуватися щасливими: **тевтонський валун прибрано, шлях до Європи відкрито!**

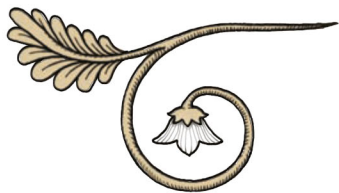

визнати — державні еліти ВКЛ виявилися у справі оборони своїх земель від набігів приблизно такими ж недолугими, як і їхні польські колеги.

Велике князівство Литовське наприкінці XV століття було вже досить аморфним конгломератом олігархічних володінь, а князі займалися здебільшого збільшенням власних статків. Деякі з них виявилися в цьому сенсі дуже навіть успішними — у власності найбагатших князів-олігархів, таких як Острозькі й Вишневецькі, із часом опинилися території більші, ніж деякі європейські держави. А за своїми багатствами ті князі переважали європейських монархів — про це деякі українські автори пишуть зараз із ширим захопленням і розчуленням. Наголошуючи, що князі були ще й просвітителями, оборонцями віри та щедрими меценатами. Із таким же розчуленням, мабуть, так десь років через 500 майбутні історики оповідатимуть, що українські олігархи початку XXI століття були дуже й дуже багатими. А деякі з них посідали помітні місця у списках Форбс, фінансували політичні партії і навіть утримували власні футбольні команди — саме тому всі українці, які жили на початку XXI століття, мали почуватися дуже вдоволеними і щасливими.

Слід визнати, що у справі наروшення своїх статків руські князі справді були дуже навіть успішними. Але от у справі захисту навіть своїх земель від набігів похвалитися їм особливо нічим. Можливо, тому на тлі загальної безпорадності державних еліт ВКЛ кінця XV — першої третини XVI століття так яскраво сяє зірка **Костянтина Івановича Острозького**. Бо ж відомо — що тьмяніше небо, то яскравіші зорі.

Однак перед тим як розповісти про цього полководця і разом з ним зануритися у військово-політичні перипетії XVI століття, дідові слід запросити нарешті на сторінки нашої книжки козаків. Адже попереду в нас чимало важливих історичних подій, у яких без козаків нам уже ніяк не обійтися. Тож, хлопці, заходьте!

Обговорення

Хаджі І Герай Почекай, діду, з козаками.
Я не зрозумів — Золота Орда хіба відродилася?

Менгі Герай Ні, татусь. Велику Орду я в 1502 році добив і остаточно розгромив.

Хаджі І Герай Навіщо?

Менгі Герай Ну, як це — навіщо? То ж вороги нашої незалежності.

Хаджі І Герай Ох, синку... Учни тебе, учни... Велика Орда стримувала Москву, її не слід було добивати. Москва посилилася?

Менгі Герай Посилася. Ще й знахавніла. Але ми й московитам задали жару.

Хаджі І Герай Діти мої, діти... Я ж вам казав: Велике князівство Литовське — природний союзник Криму. Усі решта — ваші спільні вороги. Вам слід було триматися одне одного, а не воювати...

Менгі Герай А я що? Вони перші почали!

Хаджі І Герай ВКЛ хіба на Крим нападало? Ні. От і тобі не слід було нападати на ВКЛ. Ти велику дурницю зробив, синку. Стратегічну дурницю, ось моя думка.